

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МАУП

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

Засновано у 2001 р.

Випуск 3(22)

Київ
ДП «Видавничий дім «Персонал»
2009

УДК 330-339; 321.7; 159.9
ББК 65.9(4УКР)я43
М43

Редакційна колегія

Захожай В. Б., д-р екон. наук, проф. — головний редактор
Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф. — заступник головного редактора
Саєвич І. Г., канд. філол. наук — відповідальний редактор
Чирков В. М. — відповідальний редактор за випуск

Економічні науки

Баєва О. В., д-р біол. наук, проф., Дахно І. І., д-р екон. наук, проф., Дмитренко Г. А., д-р екон. наук, проф., Захожай В. Б., д-р екон. наук, проф., Куроченко О. В., д-р екон. наук, проф., Радзієвський О. І., д-р екон. наук, Федоренко В. Г., д-р екон. наук, проф., Швець В. Я., д-р екон. наук, проф.

Політичні науки

Антонюк О. В., д-р політ. наук, проф., Бабкіна О. В., д-р політ. наук, проф., Бідзюра І. П., д-р політ. наук, Варзар І. М., д-р політ. наук, проф., Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф., Хиженяк І. А., д-р іст. наук, проф., Храмов В. О., д-р політ. наук, проф., Шуба О. В., д-р політ. наук, проф.

Психологічні науки

Балл Г. А., д-р психол. наук, проф., Лігоцький А. О., д-р пед. наук, проф., Ложкін Г. В., д-р психол. наук, проф., Приходько Ю. О., д-р психол. наук, проф., Синьов В. М., д-р пед. наук, проф., Чернуха Н. М., д-р пед. наук, проф., Чуприков А. П., д-р мед. наук, проф.

Юридичні науки

Александров Ю. В., канд. юрид. наук, проф., Ануфрієв М. І., канд. юрид. наук, проф., Бородин І. Л., д-р юрид. наук, проф., Бандурка О. О., д-р юрид. наук, проф., Корнієнко М. І., канд. юрид. наук, проф., Марчук В. М., д-р юрид. наук, проф., Подоляка А. М., канд. юрид. наук

Рекомендовано до друку Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 6 від 24 червня 2009 р.)

Міжрегіональна Академія управління персоналом.

Наукові праці МАУП / Редкол.: В. Б. Захожай (голов. ред.) та ін. — К. : МАУП, 2001. — Вип. 1. —

ISBN 966-608-120-2

К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2009. — Вип. 3(22). — 256 с.: іл. — Бібліогр. в кінці ст.
ISBN 978-611-02-0010-3

У збірнику наукових праць публікуються статті науковців, які займаються проблемами розвитку економіки, політології, психології і права.

Для науковців, викладачів, студентів, а також усіх, кого цікавить розвиток науки в Україні.

Збірник “Наукові праці МАУП” зареєстровано Державним комітетом інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України (свідоцтво від 11.04.02 за № 6048, серія КВ) як наукове видання, в якому висвітлюються результати наукових досліджень в галузях економіки, політології, соціології, психології, права, матеріалів наукових конференцій.

Вищою атестаційною комісією України “Наукові праці МАУП” визнано як фахове видання з економічних і психологічних наук (за постановою Президії ВАК України № 1-05/6 від 14 червня 2007 р.).

ББК 65.9(4УКР)я43+88я43

ISBN 966-608-120-2

ISBN 978-611-02-0010-3

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2009
© ДП «Видавничий дім «Персонал», 2009

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ	5	Дворников В. М. Проблеми механізму банкрутства і сучасні шляхи їх вирішення.....	77
Захожай В. Б. Регіональна сегментація ринку лісопродукції.....	5	Товт О. М. Методологічні основи формування соціальної орієнтації економіки	81
Семененко І. С., Семененко О. С. Форми і механізми активізації єврорегіонального трансграничного співробітництва на українсько-угорському прикордонні.....	12	Попюк Б. С., Андреева Х. П. Экономическая дифференциация украинской экономики	90
Дікарєв О. І. Економічна дипломатія як досвід гармонізації конкурентних енергетичних стратегій і ресурс міжнародної енергетичної безпеки.....	19	Недашковська Н. В. Система організації лікування та профілактики ВІЛ-інфекції/СНІДу в Україні.....	97
Коваль М. І. Методологічні проблеми організаційно- технічного забезпечення аналізу та експертизи державного бюджету в умовах функціонування АІАС “Держбюджет”	27	Казымов Фахри Хангусейн оглы Современное состояние банковской системы Азербайджана	104
Юсеф Н. Н., Гараханлу Фарназ Економічні інтереси України на Близькому Сході.....	34	Дурбало О. В. Демографічний фактор та його зв'язок із сімейною політикою в Україні.....	108
Головач Н. А. Факторний аналіз динаміки економічної ефективності	38	ПОЛІТИЧНІ НАУКИ	113
Задорожний В. П. Інвестиційні процеси у світовій економічній системі під впливом глобалізації	41	Гольцов А. Г. Геопросторова політична організація світу: сучасний стан і тенденції трансформації.....	113
Шихизаде Интигам Алисахиб оглы Управление инвестициями по диверсификации транзитных газотранспортных систем (на примере России и Украины)	49	Кочетков В. В., Кочеткова Л. Н. Постиндустриальное общество и социально-правовое государство	119
Гармашів В. Г. Геоекономічні стратегії причорноморських держав у контексті інтересів України	54	Логвиненко С. В. Тероризм і світова безпека в контексті політики національної безпеки України.....	128
Мамедов Ровшан Принципи сучасної інтеграційної стратегії України	60	Беспаль Д. Г. Громадські організації в політичній системі України	133
Динєв Йордан Дімітров Шляхи і перспективи України та Болгарії на світовому ринку туристичних послуг.....	68	Щербак Д. С. Теоретичні та історичні аспекти соціальної політики України.....	139
		Гжегож Типаньский Роль ЗМІ в демократизації політичного процесу України	146

ЕКОНОМІЧНА ДИПЛОМАТІЯ ЯК ДОСВІД ГАРМОНІЗАЦІЇ КОНКУРЕНТНИХ ЕНЕРГЕТИЧНИХ СТРАТЕГІЙ І РЕСУРС МІЖНАРОДНОЇ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Наукові праці МАУП, 2009, вип. 3(22), с. 19–26

Розглянуто теоретико-методологічні стратегії економічної дипломатії як сукупність концепцій і підходів та узагальнення різноманітних аспектів практичної дипломатичної діяльності в енергетичному конфлікті РФ — Україна. Такими теоріями, зокрема, є концепції багатостороннього партнерства, світосистем, сучасні теорії стратегій міжнародної торгівлі, операціоналізації ресурсної концепції диверсифікації.

У наш час паливно-енергетичний комплекс (ПЕК) України переживає поворотний момент свого розвитку, який проходить в контексті нових явищ економічного середовища: глобалізація ринку газу, перетворення природного газу в суттєвий фактор міжнародної, а в майбутньому й глобальної енергетичної безпеки. Спостерігається тенденція посилення співпраці провідних країн — виробників газу, створення міжнародних консорціумів за участю як виробників, так й споживачів газу. В таких умовах економічного життя вітчизняний ПЕК має отримати державну підтримку через дипломатію.

Теоретико-методологічною основою сучасної економічної дипломатії є сукупність концепцій і підходів, в яких аналізуються та узагальнюються різноманітні аспекти практичної дипломатичної діяльності в торговельно-економічній, інвестиційній, енергетичній та інших сферах. Такими теоріями, зокрема, є концепції асиметрії міжнародних відносин, багатостороннього партнерства (БСП), світових систем, сучасні теорії стратегій міжнародної торгівлі, операціоналізації ресурсної концепції диверсифікації. Сучасна економічна дипломатія, механізм реалізації її цілей, завдань за своєю структурою є різноманітною і включає в себе національну (економічна дипломатія окремих країн), регіональну (інтеграційні об'єднання), глобальну (міжнародні організації, форуми, самі-

ти), енергетичну, а також офіційну і неофіційну, дво- та багатосторонню, кожній з яких притаманні свої функції, засоби і методи реалізації поставлених завдань.

Енергетична дипломатія виникла як механізм подолання сучасних технологічних викликів світовому паливно-енергетичному комплексу і дефіциту паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР). У структурі споживання ПЕР домінуючими є ресурси органічного походження (понад 94 %). На частку нафти припадає близько 40 % сукупного світового енергоспоживання, і цей показник, на думку аналітиків, буде незмінним упродовж найближчих 20 років. Згідно з прогнозом, виробничі потужності видобутку нафти досягнуть рівня 101,5 млн барелів у день до 2010 р., а до 2025–2030 рр. становитиме близько 125–130 млн барелів, чи 6,5–6,8 млрд тонн [2]. Близько 88 % нафти використовують для виробництва різного виду палива, а близько 12 % — продукції непаливного призначення (мастила, нафтобітуми) [5, 5]. Зараз кількість продуктів, отриманих з нафти, нараховує більше 80 тис. найменувань [4, 404].

Розрахунки Міжнародного Енергетичного Агентства свідчать про те, що значення нафти та газу зростатиме. Виробництво енергії за рахунок газу до 2010 р. зросте на 240 %. Понад 30 % світової енергетичної потреби до 2030 р. буде покриватися за рахунок використання природного газу.

Стратегія глобалізації бізнесу енергетичних компаній базується на кількох складових: наявність ресурсної бази, засобів й технології доставки сировини й продуктів переробки на ринки, доступ до цих ринків, у тому числі віддалених [6].

Військово-політичні акції щодо захисту енергетичних інтересів на Близькому Сході, на Каспії, Кавказі, енергетична дипломатія ОПЕК, маневри щодо доступу до ПЕР в Арктиці є прикладом збереження пріоритетності енергетичного фактора світової політики. Виявом цих подій був конфлікт РФ з Україною з приводу газопостачання.

Газовий конфлікт був коротким за часом, проте з довгостроковими наслідками. Під загрозою опинилась інфраструктура поставок ПЕР. Основним опонентом на Каспійському, Чорному морі, в Арктиці для країн Заходу є Російська Федерація. У наш час, коли відбувається політичний й економічний переділ світу, РФ опинилась у певній ізоляції. Її природні геополітичні союзники — колишні союзні республіки СРСР, країни ЦСЄ — у багатьох випадках проводять антиросійську прозахідну політику. В економічній та політичній ситуації РФ фактично має єдиний засіб впливу на світовий політичний процес — це конкурентна перевага в галузі ПЕР. Асиметрія, з точки зору геополітичної аналітики РФ, сприймається як адекватна відповідь на виклики в іншій системі координат, що часто не збігається з характером загрози: у відповідь на політичний тиск вживаються заходи економічного впливу, і навпаки. У даному конкретному випадку з газовим протистоянням Російська Федерація зробила миттєві кроки, що підтвердили статус РФ як “геополітичного лідера”. Це була відповідь Україні на її військово-стратегічну співпрацю з НАТО та підтримку Грузії в операціях проти Південної Осетії.

З 60-х років минулого століття концепція асиметрії використовувалась міжнародниками та військовими спеціалістами для аналізу конфліктів між розвиненими країнами й такими, що розвиваються. Вивченням парадоксу асиметричних конфліктів займалися Е. Макк, А. Еррігін-Тафт, М. Фішерклер, З. Мао, Г. Мером. В їхніх працях повторювалась думка про те, що успіх в таких кампаніях залежить не тільки від силових потенціалів противників, а й від взаємодії військових факторів з політичними, від психологічних та ідеологічних параметрів ситуації. Для досягнення перемоги необхідна підтримка цілей з боку суспільної думки воюючих країн — їх легітимація. Цей фактор є вирішальним як для сильної, так і для слабкої країни.

Проте абсолютної легітимації практика газових симетрій РФ — Україна не мала. З точки зору дипломатії такі заходи є також сумнівними й небезпечними для людей. Загальновідомим фактом є те, що газотранспортна інфраструктура є зношеною. Тому відключення України від газоманістралей могло спричинити значні аварії, чого навряд чи бажали у РФ. Загрозу становила можливість каскадних катастроф, у результаті яких РФ та Україна були б неспроможні виконати зобов'язання перед європейськими споживачами газу. Постраждали б інтереси РФ, України, третіх осіб. Подібний стан крайньої зношеності інфраструктури добре відомий. Стан напрацювання свого ресурсу у газогонів такий, що певний час обладнання ще може працювати, проте в умовах непередбачених виключень та включень, коли різко змінюється рівень тиску, можуть початися руйнівні процеси. Такий стан справ, коли активно качається та перекачується газ, а інвестування в ремонт та переобладнання не відбувається, спостерігається і в РФ, і в Україні. Політика отримання прибутку без вкладання в розвиток є спільною проблемою для обох країн. За цим фактом стоїть більш складна проблема — напрацювання стратегій й програми стосовно ПЕК в РФ та Україні. Формально програми є, проте їх наукова відповідність вимогам економічного середовища та управління є сумнівною.

Увагу спостерігачів привертає той факт, що європейсько-американські відносини переживають ключовий перехідний період: ЄС прагне змінити свій залежний статус і стати рівноправним актором світового політичного процесу, що яскраво виявилось в конфлікті РФ — Грузія. Ще яскравіше, на нашу думку, певні розбіжності у поглядах на світ цих суперпотуг виявилися в поточній фінансовій кризі. Проблеми на фондових ринках відбуваються у зв'язку з різними обставинами і не завжди відбивають реальний стан економіки. Критичним фактом у цих подіях є те, що на кожній стадії уряди реагують гірше, слабше, ніж очікувалося, що породжує недовіру, а особливо у сфері ПЕК.

Виходячи з такої парадигми завдань дипломатії держава має враховувати баланс інтересів власних підприємств і дбати про власну економічну безпеку. На нашу думку, важливим висновком про наслідки конфлікту РФ — Україна є розуміння того, що дипломатія обох країн не захищає інтереси своїх підприємств. Відомо, що основний масі підприємств загрожують насамперед внутрішні чинники, а на стратегічно важливі підприємства

(яким є ПЕК) можуть впливати зовнішні загрози. У цій сфері навряд чи можна бути задоволеним тією підтримкою, яку підприємство отримало від держави. Поспішне підписання будь-яких міжнародних угод без консультації з підприємцями, без прорахування їх потреб змушує зайвий раз ставити питання про те, чи не поспішаємо ми з членством і партнерством з міжнародними інститутами. Адже ми абсолютно не маємо програм етапності входження, врахування інтересів наших людей, інтересів наших підприємств.

Саме тому Туреччина, Алжир, Норвегія виграли від українсько-російського газового конфлікту. Через територію Туреччини, як відзначають деякі експерти, проходить альтернативний українському маршруту транзит газу, який видобувається в Каспійському морі і країнах Близького Сходу. І це підвищує шанси Анкари на вступ до Євросоюзу, який переляканий надмірною залежністю від поставок палива через Україну. Алжир під час “газової суперечки” між Москвою і Києвом різко збільшив танкерні постачання до Туреччини, яка, у свою чергу, висловила готовність збільшити експорт газу для країн ЄС. Європейський експортер палива Норвегія також залишився “в плюсі”. Її нафтогазові компанії оголосили про рекордні об’єми продажів газу за кордон і підписали довгострокові контракти. Крім того, сприятливі перспективи з’явилися у таких європейських нафтогазових гігантів, як Shell, BP і “Форгаз”. Вони виробляють скраплений газ, який в перспективі може розглядатися як заміник трубопровідного газу [7].

Звичайно, сучасний дослідник в умовах конспіраційного протистояння має постійно діагностувати, як трансформуються й змінюються цілі керівництва власної країни і практика прийняття стратегічних рішень, концептуальні засади стратегій та політики урядів і паралельно — як змінюються основи й принципи організації світового економічного простору зі спробою чіткого визначення конкретного актора переорганізації світу в цілому.

Для подальшого аналізу звернемося до наукового погляду на поняття стратегії, політики. Що таке стратегія? Одного загальновизнаного визначення стратегії не існує. Відомо, що деякі вчені й практики розглядають процес визначення цілей й завдань як невід’ємну частину стратегії, а інші їх чітко розмежовують. У цій сфері ефективних на всі випадки рецептів не існує, як і в інших сферах діяльності, однак є конструктивні орієнтації. Стратегія — це патерн, чи план, який інтегрує

головні цілі організації, її політику й дії в певне погоджене ціле. Правильно сформульована стратегія дає змогу впорядковувати обмежені ресурси організації на основі внутрішньої компетентності, передбачення змін у зовнішньому середовищі й можливих контрдій опонентів.

Цілі (чи завдання) визначають, які результати мають бути досягнуті, однак практично нічого не говорять про те, коли саме. Стратегія необхідна тоді, коли ви маєте справу з розумним опонентом, дії якого можуть суттєво вплинути на результат ваших дій. Проте особливо гостра в ній потреба, коли йдеться про винятково важливі рішення, які приймаються на найвищому рівні [10].

Однак спеціалісти з теорії ігор можуть зауважити, що для рішення, яке приймається на найвищому рівні (наприклад, при відключенні газу), достатньо було розроблених, скоординованих планів й програм. Проте тій особі, яка протистоятиме таким рішенням, буде уже необхідною ціла система нових концепцій, справжня стратегія. Проте в газових конфліктах РФ та України ми не спостерігали такої послідовності, а відчували спонтанність, викликану взаємною антипатією та особистим небажанням компромісу з боку лідерів. Асиметричні стратегії міжнародних акцій у нашому випадку не були забезпечені науковим обґрунтуванням.

Стратегії можуть розглядатися як апіорні заяви, які спрямовують діяльність, чи як апостеріорні узагальнення минулих дій. Однак незалежно від того, виникає такий патерн попередньо й потім на його основі свідомо плануються наступні дії, або він являє собою результат аналізу потоку рішень, саме на їх основі й формуються справжні стратегії. А зміни з таких схем не залежно від того, чи знаходять вони відбиття в офіційних документах чи ні, й є тим, до чого мають звертатися особи, які приймають рішення, якщо вони прагнуть зрозуміти справжній стан речей.

Так що ж таке політика, стратегія й програма стосовно ПЕК? Політика у сфері енергетики — це визначення взаємовідносин різних соціальних груп, які так чи інакше пов’язані з ПЕК; визначення мети, завдань, форм й загального змісту діяльності держави у сфері енергетики. Стратегія — це система широкомасштабних рішень й напрямків діяльності, послідовна реалізація яких дає змогу досягти основних цілей державної й енергетичної політики. Іншими словами, політика ставить завдання, а стратегія забезпечує їх виконання. Що стосується галузевих програм у сфері енергетики, то вони являють собою конкретизований й де-

талізований план реалізації енергетичної стратегії в тій чи іншій галузі. Це факти із зарубіжного досвіду. Так, наприклад, формується енергетична політика США, ФРН, Польщі, Бразилії. Планування вимагає значних напрацювань і вивчення можливостей входження в конкурентне середовище енергетики, механізмів організації функціонування енергетичних ринків та етапності їх реалізації. Тут недопустимі ні неадаптовані до соціальних реалій стратегії, ні застарілі місцеві підходи. Перехід до стійкого розвитку ПЕК неможливий за відсутності послідовності й стабільності. В умовах, коли країни Східної Європи й Прибалтики розробляють єдину енергетичну стратегію і запрошують до співучасті Україну в практиці диверсифікації ресурсів, питання стабільності ПЕК є надзвичайно вагомим фактором.

Хоча, на нашу думку, поспішати Україні із союзами не треба. Свою думку ми можемо підтвердити посиланням на нерозробленість концепції диверсифікації. Важливим елементом побудови стратегії диверсифікації є врахування понять конкурентоспроможності й конкурентних переваг. Таким чином, основний акцент переноситься від традиційного аналізу, заснованого на економії від розмаїття, до пошуку показників, які характеризують взаємодію фірми й споживачів її продукції. Вже доведено, що “стратегічний” зв’язок бізнесу всередині компанії є важливішим від її ринкової (продуктової) зв’язаності [1]. Окремі вчені вважають, що важливим елементом аналізу динамічних здібностей диверсифікації є вміння фірми успішно конкурувати, переконафігурувати існуючі й розгортати нові ресурси у протистоянні новим конкурентним викликам [12]. Тобто і країна, і фірма в сучасних турбулентних умовах мають розуміти свій інтерес і не створювати довгострокові не вигідні конфігурації партнерства, не використовувати стратегію багатостороннього партнерства без розуміння її специфіки.

Концепція багатостороннього партнерства отримала в останні роки визнання, особливо в контексті міжнародного розвитку. Державні діячі й представники міжурядових організацій, бізнесмени, дипломати називають БСП кращим, можливо, навіть єдиним способом залагодити конфлікти, задовольнити запити міжнародної спільноти у переговорах. Однак рівень популярності у цьому випадку не збігається з рівнем розуміння даного феномена і однозначності в трактуванні.

Так, у документах ООН під партнерством розуміють “добровільну співпрацю між суб’єктами, представлену як державою, так і не пов’язаними

з нею інститутами, при якій всі учасники домовляються про досягнення спільної мети чи виконання конкретної задачі й сумісного подолання несприятливих факторів, а також нести солідарну відповідальність, надавати на взаємній основі ресурси й знання й спільно користуватися досягнутими результатами” [8].

Деякі вчені критикують таке визначення БСП, мотивуючи це проблематичністю практичного втілення та необхідністю конкретизації понять “засновані на співпраці”, “сумісно подолати”, “несприятливі фактори” (share risks), “довіра”, “спільні цінності”, “взаємна звітність” [11]. Пропонуються такі основні принципи підходу до БСП: включення у процес необхідних учасників; чітке визначення цілей та ролей; участь/поділ влади; підзвітність; стратегічний вплив [9]. У ході газових конфліктів ця рекомендація не працювала, як і стратегії.

Важливим моментом для дипломатії є вибір регіону й країни для зовнішньоекономічної співпраці, що впливає на формування стратегії. Такий вибір має й зворотний характер, коли фактично відбувається зміна ролі держави як основного елементу зовнішнього середовища бізнесу. Якщо раніше корпорація могла розглядати умови, що визначаються економічною політикою уряду, як даність, то зараз вона та її конкуренти можуть розглядати інституційне середовище держави як фактор, яким можливо управляти за рахунок вибору прийнятої юрисдикції. ТНК, ННК почали розміщати бізнес у країнах з прийнятним політико-правовим середовищем. Виникла конкуренція юрисдикцій та правових інструментів регулювання цивільних, торгових, комерційних відносин. Тепер, якщо держава прагне залучити ресурси та кошти, вона повинна мати відповідне правове регулювання, особливо в галузі ПЕР. На практиці корпоративна стратегія може помітно диверсифікуватися, і, що особливо важливо, сам по собі вибір між гармонізацією й конкурентною юрисдикцією відбувається в умовах прямого й опосередкованого впливу корпоративних структур [3]. Тобто перед Україною стоїть питання адаптації світового досвіду для свого енергетичного та економічного законодавства з метою забезпечення власної безпеки на світових ринках засобами дипломатії.

Економічна дипломатія XXI століття вимагає відкритості, орієнтованості на випереджуючі дії й лідерство у вирішенні актуальних питань світогосподарського розвитку. Сучасною дипломатією ініціюються й обслуговуються значні

проекти, які торкаються глобальних, регіональних й секторальних проблем, інтеграційної практики, безпекової стратегії. Підходи до питань енергетичної безпеки залежать від державних ресурсів та інтересів. Однією з життєво важливих умов існування й розвитку суспільства є його надійне енергопостачання. ПЕК, який виконує функції енергопостачання, є сектором народного господарства, тому умови його функціонування й розвитку суттєво залежать від загального стану економіки. Специфіку ПЕК складають його значна капіталоемність, інерційність й високий ступінь ризиків при оцінюванні інвестиційних проектів. Аналітична база для формування управлінських рішень і стратегій у сфері макроенергетичної політики ґрунтується на загальному евристичному аналізі взаємодії й синтезі результатів кількісних досліджень багатьох окремих аспектів взаємодії енергетики та економіки. На нашу думку, адекватність синтезу цих аспектів могла б суттєво підвищити ефективність пропонувананих цінових, податкових, інвестиційних, зовнішньоторговельних, дипломатичних стратегій, а також соціальну спрямованість політики держави в ПЕК для задоволення інтересів усіх економічних суб'єктів.

Аналітики виокремлюють п'ять основних напрямів синтезу: 1) промислово розвинені країни-нетто імпортери; 2) найбільші країни — експортери ПЕР; 3) найбільші ринки, що активно розвиваються і мають підвищений попит на ПЕР; 4) країни-нетто імпортери ПЕР із середнім рівнем доходу; 5) країни-нетто імпортери ПЕР з низьким рівнем доходів. Наведемо основні визначальні характеристики цих груп та їх пріоритети у сфері енергетичної безпеки.

1. Промислово розвинені країни-нетто імпортери ПЕР характеризуються тим, що ВВП на душу населення складає 10065 дол.; високий рівень споживання енергії на душу населення (понад 3000 кг умовного палива у рік); спостерігаються тенденції до зниження енергоемності; зростання розриву між пропозицією й попитом на енергоносії всередині країни — темпи попиту зростають повільніше від розрахункового темпу зростання у світі (1,7 %) до 2003 р.; розвиток енергетичної інфраструктури (тобто електрикою забезпечено практично все населення); коливання цін на ПЕР мають відносно слабкий вплив (наприклад, при зростанні ціни 1 тонни нафти на 10 дол. ВВП знижується лише на 0,5 %).

Пріоритетами у сфері енергетичної безпеки для цих країн є забезпечення надійності поста-

чання ПЕР; диверсифікація джерел постачання ПЕР; забезпечення безпеки енергетичної інфраструктури; застосування нових технологій для зниження рівня залежності від імпорту ПЕР.

2. Найбільші країни — експортери ПЕР мають різний рівень ВВП на душу населення — від 260 (Чад) до 52 тис. дол. (Норвегія); велику різницю в рівні споживання енергії на душу населення — від 262 кг умовного палива у рік (Конго) до 6888 кг (Катар); різноспрямованість трендів енергоемності; достатні запаси ПЕР (переважно вуглеводів) потребують здебільше розвитку інфраструктури експорту енергоресурсів; економіка розвивається циклічно і залежить від рівня коливання світових цін на ПЕР (наприклад, зростання ціни 1 тонни нафти на 10 дол. призвело до зростання ВВП в Анголі на 30 %).

Пріоритетами у сфері енергетичної безпеки для цих країн є закріплення на світових ринках; диверсифікація ринків експорту ПЕР; сприяння інвестуванню в інфраструктуру й розробку ресурсів. Для найменш розвинених у цій групі країн: забезпечення базової потреби населення в ПЕР, стимулювання активного попиту на послуги паливно-енергетичного комплексу.

3. Найбільші ринки, що активно розвиваються і мають підвищений попит на ПЕР, характерні для країн з різним рівнем ВВП на душу населення — від 620 (Індія) до 6770 дол. (Мексика); велику різницю в рівні споживання енергії на душу населення — від 514 кг умовного палива у рік (Індія) до 2425 кг (Південна Африка); різноспрямованість трендів енергоемності; темпи попиту перевищують розрахункові річні світові темпи зростання (1,7 %) до 2030 р. (наприклад, у 2003 р. у Китаї попит зріс на 14 %); стрімке зростання інфраструктури енергетичного сектора всередині країни, хоча рівень її розвитку ще достатньо високий (наприклад, 57 % населення в Індії і 34 % населення у Південній Африці не забезпечені електрикою); коливання цін на енергоносії справляє відносно значний вплив на економіку й домашнє господарство (наприклад, при зростанні ціни 1 тонни нафти на 10 дол. ВВП знижується на понад 0,5 % залежно від розміру країни й енергоемності).

Пріоритетами у сфері енергетичної безпеки для цих країн є можливість задовольнити зростаючий попит на імпорتنі ПЕР; диверсифікація ринків експорту ПЕР; сприяння інвестуванню в інфраструктуру й розробку ресурсів; застосування нових технологій для зниження залежності від імпорту ПЕР; забезпечення базової потреби насе-

лення в ПЕР, стимулювання активного попиту на послуги ПЕК.

4. Країни-нетто імпортери ПЕР із середнім рівнем доходу характеризуються різним рівнем ВВП на душу населення — від 826 до 10065 дол.; у більшості країн рівень споживання енергії на душу населення є близьким до середньосвітового — 1631 кг умовного палива у рік; різноспрямованість трендів енергоємності; темпи попиту перевищують розрахункові річні світові темпи зростання (1,7 %) до 2030 р.; недостатньо розвинена інфраструктура енергетичного сектора (наприклад, понад 10 % населення не забезпечені енергією); коливання цін на енергоносії справляє відносно значний вплив на економіку й домашнє господарство (наприклад, при зростанні ціни 1 тонни нафти на 10 дол. ВВП знижується на понад 0,5 % залежно від розміру країни й енергоємності).

Пріоритетами у сфері енергетичної безпеки для цих країн є можливість задоволення зростаючого попиту на імпорتنі ПЕР; сприяння інвестуванню в інфраструктуру й розробку ресурсів; забезпечення базової потреби населення в ПЕР; стимулювання активного попиту на послуги ПЕК.

5. Країни-нетто імпортери ПЕР з низьким рівнем доходів характеризуються низьким рівнем ВВП на душу населення — менше 826 дол. і рівнем споживання енергії на душу населення — 500 кг умовного палива у рік, очікується тенденція зростання енергоємності, а темпи зростання попиту перевищують світові (1,7 %) до 2030 р.

У таких країнах недостатньо розвинена інфраструктура енергетичного сектора (наприклад, понад 30 % населення не забезпечені енергією); коливання цін на енергоносії справляє відносно значний вплив на економіку й домашнє господарство (наприклад, при зростанні ціни 1 тонни нафти на 10 дол. ВВП знижується на понад 0,75 %). Пріоритетами у сфері енергетичної безпеки для цих країн є можливість задоволення зростаючого попиту на імпорتنі ПЕР; сприяння інвестуванню в інфраструктуру й розробку ресурсів; забезпечення базової потреби населення в ПЕР; стимулювання активного попиту на послуги ПЕК.

У межах цієї кваліфікації енергоємність ВВП України у три — п'ять разів перевищує показники розвинених країн. Така ситуація значно обмежує конкурентоспроможність вітчизняної продукції на світових ринках, стримує розвиток національної економіки, створює залежність України від імпортованих енергоносіїв, що за-

грожує економічній, енергетичній та й загалом національній безпеці [3]. Очевидно, для зниження енергоємності ВВП необхідно здійснити структурну перебудову національної економіки, забезпечивши розвиток галузей економіки, наближених до кінцевих споживачів, передусім сфери послуг, торгівлі, зв'язку (потребують менше проміжного споживання енергоресурсів) і галузей промисловості, що забезпечують розвиток наукоємної високотехнологічної продукції. Зменшення складової промисловості ВДВ та збільшення складової ВДВ послуг, як і розвиток неенергоємних галузей промисловості, дасть змогу зберегти обсяги ВВП при зменшенні споживання енергоресурсів, що відповідно позначиться на зменшенні енергоємності ВВП та більшій самостійності ПЕК України, а також додасть впевненості дипломатам.

На міжнародному рівні спостерігається перехід дипломатії, зокрема економічної, на якісно новий ступінь розвитку — на “партнерство світосистем”. Уявлення про політику, як рух світосистем, — це сприйняття соціально світу як комплексу взаємодіючих цілісних, холичних самогенеруючих систем у своїй історичній динаміці. Для отримання надбань системи у вигляді відкритості, світових технологій, фінансів, зв'язків необхідно пережити процес упровадження в цей організм, який швидше є механізмом відбору для молодих держав. Ця система існує давно, а тому місця тут уже зайняті. Але варто наголосити, що в концепції Валлерстайна не враховано важливий момент. Цивілізація (чи світосистема) більше схожа на машину, ніж на організм. Багато її деталей існують відносно незалежно й можуть бути вставлені в інший механізм з іншим призначенням. Глобальні товари, інструменти їх просування і позиціонування є уніфікованими і не враховують національних особливостей.

Таким механізмом є взаємопов'язаність проблеми вартості ПЕР з нестабільністю долара. Вирішення проблеми енергетичної безпеки залежить від стабільного постачання ПЕР, подорожчання вартості ПЕР на світових біржах з одночасною нестабільністю долара й фінансових деривативів. У такому контексті енергоносії, ПЕР й сама електроенергія “прив'язуються” до систем споживання й локального виробництва. При певних умовах вони можуть бути показником вартості долара. Не долар визначає вартість електроенергії, будучи лише засобом обміну й платежу, а електроенергія дозволяє вираховувати продуктивну виробничу потужність промислових систем економіки

різних країн, будучи засобом визначення економічної потужності даної країни. З цієї точки зору в умовах нестабільності долара постачання енергоносіїв у країни світу стає важливою гарантією стабільності, особливо у випадку системної кризи світової фінансової доларової системи.

Іншими словами, єдина система газопостачання (ЄСГ) стає гарантом стабільності для України. Вона є основою газової промисловості країни й становить собою єдиний технологічний комплекс. Завдяки централізованому управлінню й розгалуженості конфігурації ЄСГ характеризується високою надійністю й здатністю забезпечувати безперервний цикл постачання газу від свердловини до кінцевого споживача як при пікових сезонних навантаженнях, так і при позапланових і відключеннях, що було продемонстровано у 2006, 2008, 2009 р. У наш час ЄСГ вважається однією з найбільш ефективних й надійних енергетичних систем у світі. У таких умовах ми маємо підтримувати працездатність своєї ЄСГ й дорожити цим надбанням техніки та людського розуму як елементом регіональної співпраці.

Спостерігається практично повна перебудова структури світового газового і нафтового ринку, а слідом й фінансового. Така зміна мала забезпечити суттєве підвищення його диверсифікованості й гнучкості при застосуванні різноманітних інструментів. Трансформація ринку йшла у цьому напрямі під тиском розширення видів товарообмінних операцій, які обслуговували все нові сегменти ринку. Операції зазнали певної еволюції: від довгострокових контактів до одноразових угод з наявною нафтою (ринок “spot”), а далі форвардні та ф'ючерсні операції. Ця динаміка відображає зміни від угод здебільше з реальною нафтою до операцій переважно з “паперовою” нафтою. Доля операцій фактичної поставки нафти й нафтопродуктів складає 1–2 % загальної кількості біржових угод. Решту складають угоди з хеджування та спекулятивні операції з нафтою. У наш час об'єм операцій з паперовою нафтою в сотні раз перевищує не тільки рівень її фізичної наявності, а й рівень її фактичного добування. Спеціалісти вважають, що 570 барелей нафти, проданих на біржах щорічно, були реально забезпечені одним реально допустимим барелем. Ціни, заявлені публічно, є спекулятивними і не є тими цінами, за якими нафта щодня продається відповідно до довготривалих контрактів. Ці операції відбивають певний механізм формування і маніпулювання не тільки цінами, а й формування геополітичних інтересів засобами енергодип-

ломатії. Економічні інтереси на світових ринках переплелися з політичними.

У рамках геоекономічної парадигми ресурси, якими ще володіє українська економіка, розглядаються як елементи “великого конструктора” і використовуються для створення й розгортання на території України інфраструктури з обслуговування грошово-кредитних і виробничо-інвестиційних комплексів глобальної економіки. Це означає, що в основу економічної стратегії України слід покласти конкретні проекти створення умов для відкриття міжнародних банків, офшорних механізмів з обслуговування їх діяльності, податкових гаваней і вільних економічних зон, збереження й розвиток трансконтинентальної трубопроводної, транспортної та телекомунікаційної інфраструктури, формування сучасного портового і складського господарства та ін. Відповідно ці проекти потребуватимуть розроблення відповідного фінансово-економічного законодавства, що регулюватиме міжнародний транзит, діяльність митних і податкових служб, банківської системи та інших фінансово-інвестиційних інституцій в Україні.

У світлі стратегії розгортання на території України інфраструктури з обслуговування грошово-кредитних і виробничо-інвестиційних механізмів глобальної економіки інакшими бачаться і моделі забезпечення національної безпеки, передусім економічної. Паралельно виникає принципово інше замовлення на послуги зовнішньоекономічного відомства України. Останнє, зокрема, має припинити геополітичні спекуляції та подбати, щоб сформовані в Україні елементи інфраструктури з обслуговування глобальної економіки було включено в європейську й міжнародну систему безпеки.

Практика врегулювання конфліктів початку ХХІ ст. надалі може призвести до серйозних змін усієї системи міжнародних відносин, заснованих на центральній ролі ООН і Ради Безпеки ООН. У таких умовах ЄС шукатиме можливі дипломатичні заходи врегулювання відносин з РФ. У зв'язку з цим перманентна криза російсько-українських газових відносин буде не вигідною для України. Це значною мірою стимулюватиме створення газового ОПЕК, штовхатиме до інтеграції й глобалізації виробників ПЕР.

Література

1. Бухвалов А. В., Каткало В. С. Современные трактовки стратегий диверсификации // Рос. журн. менеджмента. — 2008. — Т. 6, № 1. — С. 57–64.
2. Коржубаев А. "Всемирная" нефть и "локальный" уголь // Нефть России. — 2004. — № 2. — С. 7–12.
3. Лір В. Е. Енергетична складова конкурентоспроможності економіки України // Електроенергетика України: стратегія ефективності: Матеріали конф. (8 черв. 2001 р., м. Київ). — К., 2001.
4. Лоран Э. Нефть: ложь, тайны, махинации. — М.: СТО-ЛИЦА-ПРИНТ, 2007.
5. Степанов А. В., Горюнов В. С. Ресурсно-сберегающая технология переработки нефти. — К.: Наук. думка, 1993.
6. Стратегия развития газовой отрасли: стенограмма круглого стола ОАО "Газпром", 4 апр. 2007 г. — <http://www.combienergy.ru/stat901p11.html>
7. Bush J. Lessons from the Russian Gas dispute. — Business Week, 2009. — Jan. 21.
8. Caplan Ken. The Purist's Partnership: Debunking the Terminology of Partnerships in Partnership // Partnership Matters: Current Issues in Gross-Sector Collaboration, Issue 1. — The Copenhagen Center, 2003. — P. 31–35.
9. Fernandez E. L. Las estrategias de diversificación de las empresas electricas (Electric Utilities Diversification Strategies). — Madrid (Spain): Editorial Civitas / Electra de Carbayin, 2000. — 249 p.
10. Minzberg H., Lampel B., Quinn J. B., Ghoshal S. The strategy Process: Concepts, Context, Cases. — 4th Ed. — Washington: Prentice Hall, 2002. — 489 p.
11. Multi-stakeholder Workshop on Partnership and UN-Civil Society / Pocantico Conf. Center of the Rockefeller Brothers Fund. (10–12 Febr. 2004). — Tarrytown; New York. Relationships. — http://www.unngls.org/orf/pocantico_final.doc
12. United Nations. Enhanced cooperation between. The United Nation and all relevant parties, in particular the private sector / Report of the Secretary-General, 2003. — A/58/150.
13. Wernerfelt B. From critical resources to corporate strategy // Journ. of General Management. — 1989. — № 14. — P. 4–12.

Газовий конфлікт між РФ та Україною має серйозні та довгострокові наслідки для європейського енергетичного ринку. Деякі фундаментальні факти конфлікту лишаються суперечливими. Особливо помітна відсутність здатності економічної дипломатії використовувати сучасні надбання економічної та політичної теорії. Потенційні газові проблеми означають, що і після кризи такі теми, як енергетична безпека, диверсифікація газових джерел і солідарність держав, ще тривалий час будуть пріоритетними у програмах економічної дипломатії Росії, України, ЄС.

Газовый конфликт РФ — Украина будет иметь серьезные и длительные последствия для европейского энергетического рынка. Некоторые фундаментальные факты конфликта остаются противоречивыми. Особенно заметно отсутствие способности экономической дипломатии использовать современные достижения экономической и политической теории. Потенциальные газовые проблемы означают, что и после кризиса такие темы, как энергетическая безопасность, диверсификация газовых источников и солидарность государств, еще длительное время будут приоритетными в программах экономической дипломатии России, Украины, ЕС.

The natural gas dispute between Russia and Ukraine has been serious with lasting implications for the European energy market. Some fundamental facts about the dispute are controversial. Especially economic diplomat's ability to use modern economic and political theories. Potential of the gas problems means that issues such as energy security, diversification of energy sources and member state solidarity will be on the economy diplomat agenda, as well as relations between Russia, Ukraine and the EU in the aftermath of the crisis.

Надійшла 27 червня 2009 р.